

במזון, הרשימה כוללת פריטי מזון רגילים וניתן להשיגם בקלות גם בפולין. אפילו המוצרים המיובאים, קינמון וכרום, מאוד נפוצים.

לאכילה עם הארוחה:

אירוק"ה	בן חרדל	(<i>Eruca spp.</i>)
אישפארגו"ש	אספרג	(<i>Asparagus spp.</i>)
נאשטורציא"ו	כרום	(<i>Curcuma sp.</i>)
פיטרוזיל"ו	גרגר הנחלים	(<i>Nasturtium spp.</i>)
פיניקול"ו	פטרזויליה	(<i>Petroselinum spp.</i>)
קאפאר"ו	שומר	(<i>Foeniculum spp.</i>)
קנמום	צלף	(<i>Capparis spp.</i>)
וכיוצא בזה.	קינמון	(<i>Cinnamomum spp.</i>)

טוביה מצטט את גאלן, שמזהיר במקרה של דלקת כבד משימוש בתרופות מקררות מאוד או חמוצות מאוד, הגורמות ל'בטול הבשול' ועלויות לגרום מוות.

נזלת

רקע עפ"י הביורפואה המערבית המודרנית:

נזלת וגודש באף יכולים להופיע ביחד או בנפרד. הם נגרמים בעיקר מזיהומים נגיפיים או חיידקיים של דרכי הנשימה העליונים, מאלרגיות או מגוף זר בנחיריים. זיהומים נגיפיים מאופיינים בקרומים ריריים מימיים, כאב גרון, והרגשה רעה. יובש באוויר יכול להחרף את התסמינים. הטיפול תלוי בגורם המחלה הספציפי, וכולל הקלה סימפטומטית של הגודש ותרופות אנטי-היסטימיניות.

תסמיני נזלת ב'מעשה טוביה'

במפתיע, ב'מעשה טוביה' אין אזכור לשפעת או להצטננות. שיעול ודלקת ריאות נדונים בפרקים 1 ו-2 של 'בית חדש', והאזכור היחיד של טיפול בגודש של האף ובנזלת מופיע בפרק מאוד קצר ב'פרי בטן', בדיון על מחלות ילדות: 'אוטם הנחיריים מאיזו נזילה או ליחה גסה'.

לפעמים יורדת מהראש לתוך עצם הספוגי שבחוטם איזו ליחה גסה ודבוקה וגורמת אוטם הנחיריים ורוע הנשימה ואז צריך למתיכים וכיוצא. (עמ' קכ"ד)

אין הסבר על הגורמים האפשריים למחלה. הרעיון של נזלים היורדים מהראש (בדרך כלל מהמוח) כגורם מידי של נזלת, מבוסס על מקורות ימי הביניים.

התערבות טיפולית

הטיפול בגודש באף ובנזלת הוא מקומי. רשימת התרופות קצרה ביותר:

- 1 דירהם שמן שקדים בתוספת 2-3 טיפות שמן מאיוראנ"ה, לטפטף ישירות לאף.
- 2 מיץ ביט"ה ספוג בדם פשתן, כפתילה בתוך הנחיריים.
- 3 2-3 עלי מנטה לתוך הנחיריים.

בית הרש

המידע על כמויות המרכיבים בתערובת חלקי. לא ברור אם התרופות מיועדות לטיפול בנזלת או לפתיחה של דרכי הנשימה.

דיון וסיכום

הטיפול התרופתי במחלות נגיפיות ב'מעשה טוביה' מתבסס על צמחים אנטימיקרוביאליים, צמחים לטיפול סימפטומטי, צמחים המהווים אמצעי למתן התרופה העיקרית, ובעיקר - צמחים זמינים מאוד וכנראה לא יקרים.

טוביה הרופא מופיע בהיסטוריה כמתווך בין ארצות המערב והאוריינט. הוא הביא לחצר הסולטן את תחומי המומחיות הרפואית שלמד בפדואה ואת הידע העשיר שאסף מהמקורות בני-זמנו. אבל הוא גם העביר ידע זה, מועשר בחוויותיו מ'ארץ ישמעאל' (האימפריה העות'מאנית), בכתב, לקהילות היהודיות בצפון אירופה. ניסיונו המקיף, חדשנות המידע שבידו, וגישתו הביקורתית שבה הסתייע לבחירת התכנים של ספרו, הן מהמסורת הוותיקה והן מההמצאות המודרניות, מביאים כבוד לכלל המלומדים בתקופתו, ולטוביה עצמו כנציג קהילתו.

'מעשה טוביה' זכאי לתשומת לב רבה בהרבה מזו שהוא מקבל מהחוקרים המודרניים.

גלו

תודה ליגאל בן יצחק על עצותיו הנדיבות והחשובות במהלך המחקר עבור מאמר זה. אני אסירת-תודה לפרופ' שמואל קוטק (תולדות הרפואה, האוניברסיטה העברית), על עזרתו בעבודה זו ועל שעורר את התעניינותי הראשונה בטוביה הכהן.

ד"ר הלנה פביליט

חוקרת בתחומי תולדות הרפואה ואתנופרימקולוגיה היסטורית ביה"ס לרפואה, הדסה והאוניברסיטה העברית, י-ם
paavilh@yahoo.com

זיהוי הצמחים

ביט"ה	סלק (או סלק-סוכר)	(<i>Beta spp.</i>)
מאיוראנ"ה	אזוב	(<i>Majorana spp.</i>)
מינט"ה	נענה	(<i>Mentha spp.</i>)
	פשתן	(<i>Linum vulgaris</i>)
	שקדים	(<i>Prunus amygdalus</i>)

אין הנחיות להכנת השמנים.

אין מידע על חלק הצמח בשימוש: האם השימוש הוא בזרעי מאיוראנ"ה או בצמח השלם, האם מיץ ביט"ה נסחט מהשורש או מהעלים.

ביאורים ומקורות:

Ruderman D (1995). Jewish thought and scientific discovery in early modern Europe. New Haven, Yale Univ. Press.

Lepicard E. An alternative to the cosmic and mechanic metaphors for the human body? The house illustration in Ma'aseh Tuvayah (1708). Med Hist 2008 January 1; 52(1): 93-105.

Allan N. Illustrations from the Wellcome Institute Library: A Jewish physician in the seventeenth century. Medical History, 1984, 28: 324-328

<http://tuvayah.blogspot.com/2008/12/bibliography-of-maaseh-tuvayah-1708.html>

http://www.seforimonline.org/seforim/maaseh_tuvia.pdf
Seforim Online, year 1908, Cracow Merck Manual

Dols MW (1984). Medieval islamic medicine. Berkeley.

Schelenz H (1965). Geschichte der Pharmazie. Hildesheim.

Tibi S (2006). The medicinal use of opium in ninth-century Baghdad. Leiden/Boston.

Lev E (2003). Medicinal substances in Jerusalem from early times to present day. Oxford.

* מאורעות ת"ח ות"ט: בשנת 1647 הוביל בוגדן חמלניצקי התקוממות נרחבת של קוזאקים אוקראינים ופולנים נגד מלך פולין. מה שהחל כמרד של המקופחים נגד מנצליהם הפך במהרה לשרשרת של מעשי זועמה מאורגנים נגד היהודים ברחבי פולין. המאורעות נמשכו כשנתיים ובמהלכן נחרבו קהילות שלמות ונרצחו כ-100,000 יהודים.

** מיטרידאטום (mithridatum) - סם נגד רעל, מיוחס למיטרידאטוס השישי (114-63 לפנה"ס), מלך פונטאס באסיה הקטנה, שכנראה חשש מניסיונות להרעילו. ידוע שבין מרכיבי המיטרידאטום היה גם חומט (מין לטאה).

*** דיאכודון - תרופה ('הרכבה') שהכילה אופיום, מור, רימונית הלוטם (Hypocistis) ודבש, ושימשה נגד כאבים ושיעול.

Levinson A. A medical encyclopedist of the 17th century. Bull. of the Society of Med. Hist. of Chicago II, 1 (1917): 27-44